

Ino Chisesi

Co to za ŚWIĘTY?

Sztuka czytania obrazów

SŁOWNIK IKONOGRAFII

JEDNOŚĆ

Tytuł oryginału: *Sancti. Come riconoscere i Santi. Dizionario iconografico*

Copyright © 2013 ÀNCORA S.r.l

ÀNCORA EDITRICE
Via G.B. Niccolini, 8 – 20154 Milano
editrice@ancoralibri.it
www.ancoralibri.it

© Copyright for the Polish edition by Wydawnictwo Jedność, Kielce 2018

Tłumaczenie
Krystyna Kozak

Opracowanie redakcyjne
Hubert Wołqcewicz

Redakcja techniczna
Marcin Satro

Projekt okładki
Justyna Kułaga

ISBN 978-83-7971-003-4

Wydawnictwo Jedność
25-013 Kielce, ul. Jana Pawła II nr 4
Dział sprzedaży tel. 41 349 50 50
Redakcja tel. 41 349 50 00
www.jednosc.com.pl
e-mail: jednosc@jednosc.com.pl

Druk i oprawa:
Drukarnia im. A. Półtawskiego
www.drukarnia.kielce.pl

WSTĘP

„Na początku Bóg stworzył niebo i ziemię” (Rdz 1,1). Ten werset, pierwsze zdanie Biblii, znamy wszyscy. Niebo i ziemia pulsują w scenerii stworzenia świata... Początek lektury jest niczym błysk oślepiający widza, jednak, kiedy kontynuuje się lekturę Księgi Rodzaju, kolejne wersy wydobywają nowe współrzędne czasowo-przestrzenne. W języku hebrajskim za pomocą hendiadyssu nieba i ziemi (*et hašamayim et haares*) wskazuje się na to wszystko, co konstytuuje wszechświat.

Jak pojąć początek? Tę rzeczywistość poza rzeczywistością, początek początku, początek absolutny, którą próbują uchwycić następujące pojęcia: hebrajskie – *beresjyt*, greckie – *en arché*, łacińskie – *in principio*. Nadal jednak początek, o którym tu mowa, wciąż pozostaje tajemniczy i niepojęty...

W Drugiej Księdze Machabejskiej spotykamy despotę o imieniu Antioch, który gnębi Żydów, a wśród niezliczonych niegodziwości nakazuje pewnej pobożnej rodzinie, składającej się z wdowy i siedmiu synów, dopuścić się świętokradztwa poprzez zjedzenie zakazanego Prawem mięsa wieprzowego. Wszyscy odmawiają i po kolei giną zabijani po uprzednich okrutnych torturach. W wędrówce ku męczeńskiej śmierci wsparcia i zachęty do mężnej wytrwałości udziela synom ich matka. Natchniona mówi: „Proszę cię, synu, spojrzij na niebo i na ziemię, a mając na oku wszystko, co jest na nich, zwróć uwagę na to, że z niczego stworzył je Bóg” (2 Mch 7,28). Oto wytłumaczenie, którego szukaliśmy – biblijne stworzenie świata, które przekracza ludzką logikę, ponieważ jest stworzeniem „z niczego” (*ex nihilo*).

Nigdy w historii ludzkości, w żadnej kulturze, nie było to do pomyślenia. Jedyne w religii żydowskiej, a następnie w chrześcijaństwie, ukazano Boga zdolnego nie tyle do przetwarzania rzeczywistości, ale do powołania jej do istnienia z niebytu. Bóg Biblii jest superbogiem, *Elohim* oznacza Tego, który jest totalnością władzy, siłą sprawczą i przyczyną świata.

Źródłem bycia i działania Boga jest miłość przekraczająca wszelkie granice pojmowania. Wszechmogący troszczy się o człowieka, nie tylko poprzez dokonanie stworzenia świata. Pozostaje w relacji z nami. Owo doświadczenie stanu zależności przenikliwie uchwycił XVII-wieczny pisarz, Edmund Burke: „Kontemplując tak rozległy przedmiot, jak gdybyśmy byli pod ręką Jego wszechmocy – spowici Jego wszechobecnością, kulimy się w małości naszej natury i czujemy się w pewnym sensie unicestwieni. Uwzględnienie innych Jego atrybutów może w pewnej mierze złagodzić nasze obawy, jednak żadne przekonanie o miłosierdziu, jakim są łagodzone, nie może w pełni usunąć przerażenia, jakie rodzi się w naturalny sposób pod wpływem przekonania o tej wielkiej sile, której nic nie może się oprzeć”.

Epoka Nowego Testamentu, nadejście chrześcijaństwa, nadała nowy wymiar relacjom Boga z ludźmi. Wszystko zaczęło się od wcielenia Syna Bożego. Rzeczywistości ludzka z boską zsynchronizowały się ponownie. Trójca Święta dokonała nowego dzieła stworzenia, które swój punkt kulminacyjny osiągnęło na krzyżu. Bożą wszechmoc i sprawiedliwość złagodziło miłosierdzie, którego doświadczamy na wiele sposobów. Boskimi posłańcami dla świata są ci z nas, którzy najlepiej potrafią odczytywać Bożą wolę: prorocy i święci.

Teologia chrześcijańska wyróżnia dwa rodzaje atrybutów Boga: cechy „nieprzekazywalne”, które wskazują na absolutną odmienność Boga od Jego stworzeń: niezależność, niezmiennność, nieskończoność, prostota oraz cechy „przekazywalne”, takie jak: wiedza, mądrość, dobroć, miłość, świętość, sprawiedliwość, prawdomówność, suwerenność, których przejawy znajdują się również w osobach ludzkich. Zastanówmy się nad świętością. „Święty, święty, święty jest Pan Zastępów, cała ziemia pełna jest Jego chwały” (Iz 6,3). Ale świętość dotyczy też każdej istoty ludzkiej. Skoro bowiem świętość w pierwszej kolejności wskazuje na odrębność Boga, przekraczającego stworzony porządek, to jednak wtórnie rozciąga się na wszystko, co od Boga pochodzi w wyniku Jego stworzenia.

Pierwotnie w Kościele mianem „święty” określano każdego wyznawcę „uświęconego” łaską chrztu. Paweł z Tarsu adresuje swój List do Efezjan w następujący sposób: „Do świętych, którzy są w Efezie”. Z czasem świętymi zaczęto określać chrześcijan mordowanych za wiarę, czyli „męczenników”, którym okazywano szczególną cześć. Kiedy okres

prześladowań miął, do grona świętych męczenników dołączono także „wyznawców” – chrześcijan, którzy, choć nie ponieśli męczeństwa, to jednak stanowili wzór praktykowania cnót. W taki oto sposób grono mieszkańców nieba coraz bardziej się powiększało, a w ślad za tym zaczęły się powstawać nowe ich typologie: „dziewice”, „ojcowie i doktorzy Kościoła”, „wychowawcy” itp. W średniowieczu pojawiła się kolejna kategoria: „pomocników”, czyli świętych, którym przypisywano wypełnianie konkretnych zadań wstawienniczych u Boga.

W taki sposób katalog świętych rozrósł się do kilkudziesięciu tysięcy osób. Im bardziej wznagało się nabożeństwo do nich, tym bardziej narastały nieprawdziwe informacje dotyczące ich tożsamości, mnożyły się apologie apokryficzne oraz wydumane, legendarne przekazy. Posiadanie relikwii stało się źródłem prestiżu i promocji, co z kolei wywołało zjawisko handlu nimi oraz odpustami.

Kościół, starając się zapobiegać nadużyciom, uciekł się do środków zaradczych. Sobór Trydencki (1554–63) przywrócił duchowe znaczenia kultu świętych. Zrewidowano katalogi świętych, pozostawiając w nich jedynie takie osoby, których istnienie zostało bezsprzecznie udowodnione. Nową perspektywę świętości wyznaczył Sobór Watykański II (1962–65): chwałę ołtarzy może osiągnąć każda osoba ochrzczona, także nie pełniąca kościelnych urzędów i funkcji, i nie tylko poprzez męczeństwo, dokonywanie cudów czy udział w niezwykłych aktach mistycznych, ale dostosowując własne życie do Bożych przykazań, dając świadectwo przestrzegania woli Bożej poprzez pracę, spełnianie codziennych obowiązków i zadań. Konstytucja apostolska *Divinus perfectionis Magister* (1983) usankcjonowała rygorystyczną procedurę przebiegu procesów kanonizacyjnych. Wprowadzono etapy w procesie orzekania świętości: „sługa Boży”, „czcigodny sługa Boży”, „błogosławiony”, „święty”. Aktualny spis świętych opublikowany w *Martyrologium Romanum* (2001) liczy 6538 haseł.

Od zawsze pomocą w doświadczeniu religijnym ludzkości była sztuka – wizerunki świętych, od prostych ilustracji malowanych na ścianach katakumb, do genialnych wyobrażeń wielkich mistrzów, ukazujących sylwetki świętych wraz z insygniami lub zdarzenia, w których brali oni udział. Dzięki temu obecnie trudno nam sobie wyobrazić na przykład postać św. Sebastiana bez strzał tkwiących w jego ciele – tych charakterystycznych znamion jego męczeństwa.

Olbrzymie dziedzictwo figuratywnych „wskaźników świętości” oraz klucz właściwego ich rozszyfrowywania stanowi zasadniczą treść leksykonu hagiograficznego, który właśnie spoczywa, w Twoich, Czytelniku, rękach. Mistrzowskie dzieło Ino Chisesi czyni świat świętości przejrzystym, rozszyfrowuje jego symbolikę, przywraca prawdziwą tożsamość mieszkańcom nieba.

Luigi Russo

* Zestawienie haseł w leksykonie bazuje na katalogach świętych uznanych przez Kościół katolicki, choć zawiera także postacie niektórych świętych czczonych w Kościołach prawosławnych. Publikacja pomija osoby Jezusa i Matki Bożej, gdyż one same wymagałyby dodatkowej książki ze względu na zbyt liczne przedstawienia oraz ogrom wieloaspektowości symbolicznej ikonografii im towarzyszącej.

Sylwetce każdego świętego w niniejszej publikacji towarzyszy krótka biografia oraz ilustracje – nierzadko reprodukcje słynnych dzieł sztuki – a także wykaz symboli ikonograficznych i atrybutów. Ukazane są także charakterystyczne cechy umożliwiające identyfikację danej postaci, a także wymienione nazwy miast oraz sprawy, którym poszczególni święci patronują.

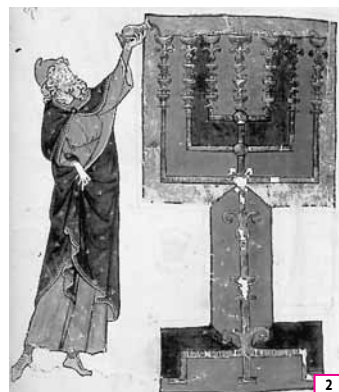
AARON

postać biblijna, wspomnienie 1 lipca

Starszy brat Mojżesza, został współpracownikiem i rzecznikiem brata zarówno wobec ludu Izraela jak i w negocjacjach z faraonem. Wraz z Mojżeszem wyprowadził Żydów z Egiptu do Ziemi Obiecanej. Podczas wędrówki, kiedy Mojżesz przebywał na Synaju, Aaron pozwolił wykonać złotego cielca ludowi, który prosił o podobiznę bóstwa, któremu mógłby oddawać cześć. Aaron był pierwszym arcykapłanem Izraela i patriarchą, dał początek rodowi kapłańskiemu. Ponieważ zwątpił w Boże obietnice, podobnie jak Mojżesz, nie wszedł do Ziemi Obiecanej, zmarł na górze Hor.

ATRYBUTY: szaty kapłańskie, trybularz.

OPIEKUN: wytwórców guzików i pamsanterii.

- 1 | Mojżesz między Aaronem i Hurem w czasie bitwy pod Refidim, IV w., Rzym, bazylika Matki Bożej Większej.
- 2 | Św. Aaron na średniowiecznej ilustracji.
- 3 | Prorok Aaron, anonimowy artysta (prawdopodobnie G. Zanotti), XV w., Parma, katedra.
- 4 | Portret św. Aarona. Historie Mojżesza i Aarona, III w., Rzym, Cmentarz Starszy.
- 5 | Św. Aaron na rycinie z XVI w.
- 6 | Groźby Żydów wobec Mojżesza i Aarona, III w., Rzym, Cmentarz Starszy.
- 7 | Figura św. Aarona, N. Cordier, XVI w., Rzym, bazylika Matki Bożej Większej.
- 8 | Aaron i Mojżesz z wysłanikami do Ziemi Obiecanej, IV w., Rzym, Bazylika Matki Bożej Większej.

ABBONDANZA ZE SPOLETO

święta dziewica, X w.,
wspomnienie 19 stycznia

Urodziła się w arystokratycznej rodzinie w Spoleto, gdzie następnie wychowywała się w klasztorze św. Marka. Po kilku latach dołączyła do swego mistrza w Ziemi Świętej i pozostawała tam około pięciu lat, prowadząc życie pokutne i eremickie. Po śmierci ojca wróciła do Spoleto, gdzie cały odziedziczony majątek rozdała ubogim, przyczyniając się również do wybudowania bazyliki św. Grzegorza. Czasami ikonografia ukazuje też inną świętą o tym samym imieniu, która żyła w Spoleto – wdowę Abbondazę, która za czasów Dioklecjana wykupiła od kapłana Tirkana ciało św. Grzegorza i je pogrzebała.

IKONOGRAFIA: przedstawiana w trakcie grzebania męczenników; jako rozdająca biednym jałmużnę.

- 1 | Św. Abbondanza, fresk, XIV w., Spoleto, kościół św. Grzegorza, prezbiterium, lewa nawa.
- 2 | Św. Abbondanza Matrona, Angelucci da Mevale, XVI w., Spoleto, kościół św. Grzegorza.
- 3 | Św. Abbondanza, fresk, XIV w., Spoleto, kościół św. Grzegorza, prezbiterium, lewa nawa.
- 4 | Św. Abbondanza, Angelucci da Mevale, XVI w., Spoleto, kościół św. Grzegorza.

ABDON I SENEN

święci męczennicy z III w.,
wspomnienie 30 lipca

Żyli w Persji za Decjusza. Będąc chrześcijanami zostali schwytani i rzućeni na pożarcie dzikim zwierzętom, a następnie posiekani mieczami.

IKONOGRAFIA: przedstawiani z mieczami w ręku.

PATRONI: przyzywani do ochrony przed ślepotą, przez bednarzy, przed szkodnikami i gradem.

- 1 | Święci Abdon i Senen, rzeźby nieznanego pochodzenia.
- 2 | Święci Abdon i Senen, kościół Najświętszej Maryji w Terrassa.

ABEL

postać biblijna, wspomnienie 24 grudnia

Był drugim synem Adama i Ewy oraz bratem Kaina. Zajmował się pasterstwem. Jego ofiary z pierwocin bydła były miłe Bogu, co wywołało zazdrość Kaina, który dopuścił się bratobójstwa. Abel jest też wspomniany w Nowym Testamencie, ukazywany jako człowiek sprawiedliwy, którego śmierć zapowiadała ofiarę Jezusa.

IKONOGRAFIA: częstym motywem jest obraz Abela i Kaina, którzy ofiarują Bogu owoce ziemi; także obraz krwawego bratobójstwa.

- 1 | Kain i Abel, XII w., Monreale, katedra, mozaika w nawie głównej.
- 2 | Ofiary Kaina i Abela oraz śmierć Abela, XII w., Palermo, Pałac Królewski, kaplica pałacowa, mozaika w lewej nawie.
- 3 | Dzieje Kaina i Abela, B. Bellano, XV w., Padwa, kościół św. Antoniego, prezbiterium, płaskorzeźba w brązie.

- 4 | Ofiara Abła i Kaina, olej na drewnie, J. van Eyck, 1425–1429, Ghent, katedra św. Bawona.
- 5 | Zabójstwo Abła, olej na drewnie, J. van Eyck, 1425–1429, Ghent, katedra św. Bawona.
- 6 | Ofiara i śmierć Abła, XI–XII w., Weronia, bazylika św. Zenona, fragment drzwi brązowych.
- 7 | Zabójstwo Abła, płytki drzwi wschodnich w Baptysterium we Florencji, pozłacany brąz.
- 8 | Abel i Melchizedek składają ofiary, mozaika, VI w., Rawenna, bazylika św. Witalisa.
- 9 | Śmierć Abła, XVII w., Palermo, Pałac Królewski, kaplica pałacowa, mozaika w lewej nawie.
- 10 | Ofiara i śmierć Abła, płaskorzeźba na fasadzie katedry, Wiligelmo, XII w., Modena.

4

5

6

7

8

9

10

ABRAHAM

postać biblijna,
wspomnienie 9 października

Według Biblii Abraham był protoplastą narodu żydowskiego i przodkiem dwunastu pokoleń Izraela. Po śmierci swojego ojca wraz z żoną Sarą udał się na terytorium Kanaanu, gdzie wznosił liczne ołtarze dla Boga. Choć jego żona była nieplodna, Abraham zaś miał już 99 lat, Pan Bóg obiecał mu syna, którego porodziła Sara. Następnie Stworzyciel wystawił na próbę wiarę patriarchy, nakazując mu złożenie w ofierze jedynaka. Abraham, posłusznie spełnił polecenie, zaś jego ojcowską rękę zamierzającą ugodzić nożem własne dziecko w ostatniej chwili powstrzymał anioł, patriarcha natomiast złożył w ofierze baranka. W nagrodę za okazaną wierność Bóg obiecał, że potomstwo Abrahama da początek wielkiemu narodowi i zamieszka ziemi Kanaan. Tradycja podaje, że patriarcha zmarł w wieku 175 lat.

IKONOGRAFIA: Abraham jest przedstawiany jako starzec z brodą i siwymi włosami; ofiarujący pokarm trzem aniołom siedzącym pod dębami mamre; jako modlący się z otwartymi ramionami w akcie posłuszeństwa Panu; kiedy przygotowuje się do złożenia w ofierze syna Izaaka, z nożem albo mieczem w ręku.

ATRYBUTY: nóż, za pomocą którego miał złożyć w ofierze syna Izaaka, aniołowie.

PATRON: hotelarzy, karczmarzy, właścicieli zajazdów i gospód.

1

2

3

4

5

- 1 | Gościnność Abrahama i złożenie w ofierze Izaaka, mozaika bizantyjska, ok. 540, Rawenna, bazylika św. Witalisa.
- 2 | Anioł powstrzymuje Abrahama od złożenia w ofierze syna Izaaka, olej na płótnie, Rembrandt, Sankt Petersburg, Ermitaż.
- 3 | Abraham i Izaak, suchoryt, Rembrandt, 1645, Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet.
- 4 | Abraham, średniowieczne malowidło na desce.
- 5 | Gościnność Abrahama, arras, XV w.
- 6 | Abraham i trzej aniołowie (szczegół), Esslingen, Frauenkirche, ok. 1320–1330.

6

7

8

- 7 | Modlitwa Abrahama, II w., Rzym, katakumby św. Kaliksta.
 8 | Złożenie w ofierze Izaaka, Caravaggio, 1594–1596, olej na płótnie, Florencja, Galeria Uffizi.
 9 | Pogrzebanie Abrahama, VII w., Paryż, Biblioteka Narodowa.
 10 | Inicjał przedstawiający Abrahama (szczegół), Antyfonarz zdobiony miniaturami, A. Ponizzi, XV w., Reggio Emilia, Biblioteka Miejska.
 11 | Abraham i aniółowie, płytka drzwi wschodnich, brąz połączony, Florencja, Baptysterium.
 12 | Ofiara Abrahama, suchoryt, Rembrandt, 1655, Wiedeń, Graphische Sammlung Albertina.
 13 | Złożenie w ofierze Izaaka, Uczeń Biduina, XII–XIII w., Volterra, katedra.
 14 | Złożenie w ofierze Izaaka, olej na płótnie, J. de Valdés Leal, 1657–1659, zbiory prywatne.

9

10

11

12

13

14

ABUNDIUSZ

święty biskup, V w.,
wspomnienie 2 kwietnia

Urodził się prawdopodobnie w Tesalonice w Grecji, skąd przeniósł się do Como, gdzie został następnie biskupem. Zaproszony przez świętego papieża, Leona Wielkiego do Konstantynopola, wziął udział w soborze. Prowadził wyężoną działalność apostolską, zwalczając herezje. Jako biskup często udawał się na wyspę położoną na jeziorze Como, gdzie oddawał się modlitwie i kontemplacji; tam też założył kościół św. Eufemii. Legenda mówi, że dokonał wielu cudów, z których najbardziej znanym było wskrzeszenie dziewczynki – scena ta stała się jednym z jego ikonograficznych przedstawień. Wedle przypuszczeń zmarł ok. 468. W IX w. został patronem Como, tam też, w bazylice Świętych Piotra i Pawła, przechowywane są relikwie świętego.

IKONOGRAFIA: przedstawiany w dojrzałym wieku; w szatach biskupich, z mitrą, kartsuszem wokół pastorału; z książką w ręku; ze wskrzeszoną dziewczynką; z upadającą wieżą.

ATRYBUTY: wskrzeszona przez niego dziewczynka, pastorał, mitra.

PATRON: Como.

OPIEKUN: chorych na dżumę oraz zagrożonych tą chorobą.

- 1 | Św. Abundiusz z Tesaloniki.
- 2 | Św. Salteriusz, figura, kościół parafialny w Mezzegna, główny ołtarz.
- 3 | Chorałgiew św. Abundiusza, P. Mazzucchelli zwany Morazzone, 1608–1610, Como, katedra.
- 4 | Cud św. Abundiusza, olej na płótnie, G.B. Recchi, 1645, Como, bazylika św. Abundiusza.
- 5 | Matka Boża na tronie, św. Abundiusz i św. Antoni Padewski oraz rodzina zleceniodawcy obrazu. Turyn, Galeria Sabaudzka.
- 6 | Chorałgiew św. Abundiusza, ok. 570, Como, katedra.
- 7 | Św. Abundiusz, drzeworyt z ok. 1630.

ACHACJUSZ

Imię noszone przez kilku świętych, często mylonych – spośród nich wspominamy Achacjusza Setnika, Achacjusza z Melitene i Achacjusza Primiceriusa.

- 1 | Św. Achacjusz, setnik i męczennik, patron Squillace i diecezji, olej na płótnie, Chari di Milano, Squillace, pałac biskupi.
- 2 | Św. Achacjusz, srebrny relikwiarz.

ACHACJUSZ SETNIK

święty męczennik, † ok. 303, wspomnienie 8 maja

Urodził się prawdopodobnie w Kapadocji i został setnikiem w rzymskim wojsku. Będąc chrześcijaninem poniósł śmierć męczeńską w okresie prześladowań za Dioklecjana.

ACHACJUSZ PRIMICERIUS

święty męczennik, III w., wspomnienie 22 czerwca

Żył za czasów cesarza Hadriana. Jedną z legend podaje, że poniósł męczeństwo na górze Ararat razem z dziesięcioma tysiącami innych chrześcijan.

IKONOGRAFIA: jest przedstawiany jako ukrzyżowany wraz z innymi męczennikami.

- 1 | Ukrzyżowanie św. Achacjusza i innych męczenników.
- 2 | Męczeństwo św. Achacjusza Primiceriusa, płaskorzeźba, Norymberga, Niemieckie Muzeum Narodowe.

ACHACJUSZ Z MELITENE

święty biskup, † ok. 445, wspomnienie 31 marca

Urodził się w Armenii w zamożnej rodzinie i był wychowywany przez znakomitych nauczycieli. Wielki teolog, uczestniczył w sporach chrystologicznych, walcząc z herezjami. Zostawszy biskupem w Melitene uczestniczył w Soborze Efeskim (431) i mimo tego, że był przyjacielem Nestoriusza, gorliwie zwalczał jego teorie.

ATRYBUTY: gałąź w ręku.

- 1 | Św. Achacjusz z Melitene, płaskorzeźba, XVII w.
- 2 | Św. Achacjusz z Melitene, malowidło na desce, XV w.

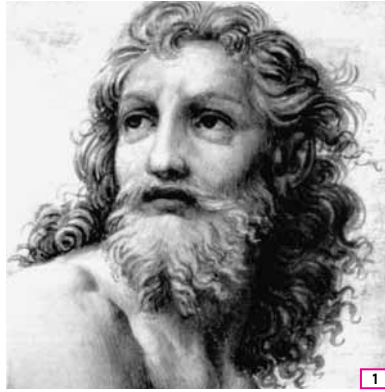
ADAM

postać biblijna, wspomnienie 24 grudnia

Księga Rodzaju mówi, że Bóg stworzył Adama na swój obraz i podobieństwo, lepiąc go z ziemi i dając tchnienie życia w jego nozdrza. Został umieszczony w ogrodzie Eden razem z Ewą, skąd Bóg ich wygnał, ponieważ ulegli kuszeniu węża-diableła i zjedli owoc z zakazanego drzewa. Z tego powodu Adam ze wszystkimi swoimi potomkami, całym rodzajem ludzkim, został skazany przez Boga na cierpienie i trud pracy przy zdobywaniu chleba oraz na śmiertelność.

IKONOGRAFIA: Adam i Ewa są na ogół przedstawiani nadszy; Adam zazwyczaj w ziemskim raju w chwili, gdy Ewa podaje mu jabłko; w scenie wygnania z raju.

ATRYBUTY: wąż i jabłko w przypadku Ewy.

1

2

3

4

5

6

7

- 1 | Adam i Ewa, *Rozprawa o sakramencie (fragmenty)*, Raffaello, XVI w., Watykan, Sala Sygnatury.
- 2 | Adam i Ewa, *osobne freski*, XII w., Madryt, Muzeum Prado.
- 3 | Adam i Ewa kuszeni przez węża, *miniatura pochodząca z Miasta Bożego św. Augustyna*, ok. 1473, rękopis francuski 19, karta 27, Paryż, Biblioteka Narodowa.
- 4 | Adam, *obraz na desce sosnowej*, 1507, Madryt, Muzeum Prado.
- 5 | *Wygnanie pierwszych rodziców*, fresk, Masaccio, Florencja, kościół del Carmine, kaplica Brancacci.
- 6 | Adam i Ewa, *rycina*, A. Dürer Noricus, 1504.
- 7 | Adam i Ewa, *Michał Anioł*, Watykan, Kaplica Sykstyńska.
- 8 | *Ziemski raj*, XIII w., Istanbül, Biblioteka Pałacu Topkapı.

8

- 9 | Wygnanie z raju Adama i Ewy, C. Mantegazza i pomocnicy, ok. 1480.
- 10 | Płytką brązową z portalu.
- 11 | Adam i Ewa, miniatura w antyfonarzu, XVI w., Florencja, katedra.
- 12 | Adam i Ewa wygnani z raju, drzwi z brązu, XI w., Weronna, katedra św. Zenona.
- 13 | Stworzenie Adama (fragment), Michał Anioł, Watykan, Kaplica Sykstyńska.

9

10

11

12

13

- 14 | Adam i Ewa. Würzburg, Mainfränkisches Museum.
- 15 | Raj ziemski i wygnanie pierwszych rodziców, miniatura Frères de Limbourg w: *Les très riches heures* autorstwa księcia di Berry, Chantilly, Muzeum Condé.
- 16 | Śmierć Adama, Piero della Francesca, Arezzo, kościół Santa Croce.
- 17 | Adam i Ewa, J. van Eyck, 1425–1429, Ghent, katedra św. Bawona.
- 18 | Stworzenie Ewy, szkoła francuska, Księga godzin Karola V, XV w., Madryt, Biblioteka Narodowa.
- 19 | Drzewo życia i śmierci, miniatura, B. Futmayr, Mszał arcybiskupa Salzburga, 1481.
- 20 | Wstyd po nieposłuszeństwie i wygnanie z ziemskiego raju, XII w., Monreale, katedra, nawa główna.

14

15

16

17

19

18

20

21

22

23

21 | Adam i Ewa, fresk w katakumbach, II w.

22 | Adam i Ewa, fresk, XVI w.

23 | Grzech pierworodny, deska, H. van der Gies, Wiedeń, Kunsthistorisches Museum.

24 | Wygnani z ziemskiego raju Adam i Ewa, ich praca na polu, ok. 1550, Ankona, kościół S. Maria della Misericordia.

24

ADELAJDA BURGUNDZKA

święta cesarzowa, 931–999,
wspomnienie 16 grudnia

Córka Rudolfa II, króla Górnej Burgundii. W roku 947 poślubiła Lotariusza II, króla Włoch. Po śmierci męża została uwięziona na wybrzeżu jeziora Garda przez Berengariusza, który domagał się dla siebie korony królewskiej. Adelajda zdołała uciec dzięki pomocy cesarza Ottona I, który w 951 pokonał Berengariusza, a następnie poślubił Adelajdę. Osobiście zajmowała się wychowaniem syna Ottona II i przez pewien czas była regentką cesarstwa. Później, kiedy na tron wstąpił Otton III, posiadała wpływ na cesarskie decyzje polityczne swego wnuka. Kobieta bardzo pobożna, zakładała i odnawiała klasztory męskie i żeńskie oraz wspierała inicjatywy apostołskie wobec Słowian. Zmarła w roku 999 w jednym z założonych przez siebie

1

2

3

1 | Św. Adelajda, obraz z ryciny Johanna w „Les Saintes femmes” opata Darboya, tablica XVIII.

2 | Św. Adelajda, witraż, XIX w., Dreus, kaplica królewska św. Ludwika.

3 | Św. Adelajda, rycina, ok. 1516.

klasztorów w Seltz nad Renem. Kanonizowana ok. 1097.

IKONOGRAFIA: jest przedstawiana z koroną i w szatach królewskich.

ATRYBUTY: korona królewska; atrybuty cesarskie.

PATRONKA: miasta Nissen i Augsburg.

4

5

6

- 4 | Św. Adelajda, sztandar procesyjny, Dolny Ren, kościół w Seltz.
- 5 | Św. Adelajda cesarzowa, XIV w., Meiben, katedra.
- 6 | Pożegnanie opata Odyłona z Cluny ze św. Adelajdą, Oltarz św. Adelajdy (fragment), L.S. Adam, 1747, Wersal, kaplica królewska.

ADRIAN (HADRIAN) Z NIKOMEDII

święty, męczennik, III w., wspomnienie 26 sierpnia

Syn cesarza Probusa, który krytykował cesarza Licyniusza za ciągle prześladowanie chrześcijan, przez co ten skazał go na śmierć w Nikomedii. Hadrian został przywiązany do kowadła i uśmiercony uderzeniami młota.

IKONOGRAFIA: ubrany w szaty cesarskiego urzędnika albo rycerskie; w chwili męczeństwa.

ATRYBUTY: palma męczeństwa, miecz, kowadło, toporek, lew u stóp, klucze w ręku.

PATRON: strażników, wytwórców broni, rzeźników, kowali, listonoszów i kurierów, szermierzy i żołnierzy; przyzwany w nagłej śmierci, w zapaleniu opon mózgowych i dżumie.

- 1 | Męczeństwo św. Hadriana, L. Costa Młodszy, Mantua, kościół św. Barnaby.
- 2 | Św. Hadrian (fragment z tryptyku), Francesco di Gentile, Matelica, Muzeum Piersanti.
- 3 | Św. Hadrian, wizerunek w jednym ze skrzydeł obrazu Hansa Memlinga, Bruges, szpital św. Jana.

1

2

3

AFRA Z BRESCII

święta męczennica, II w.,
wspomnienie 24 maja

Tradycja przekazuje, że w czasie męczeństwa Świętych Faustyna i Jowity w Brescii Afra obłąkawiła pięć rozszwiceczonych byków, kreśląc znak krzyża na arenie amfiteatru. Na widok cudu około trzech tysięcy obecnych nawróciło się na chrześcijaństwo, ale po tym uczynku sama Afra poniosła śmierć męczennską.

IKONOGRAFIA: dziewczyna w postawie modlitewnej z dwoma aniołami niosącymi jej koronę męczeństwa; otoczona przez oprawców w trakcie modlitwy.

ATRYBUTY: palma męczeństwa i makieta miasta Brescia.

PATRONKA: Brescii, wraz ze św. Faustynem i Jowitą.

- 1 *Męczeństwo św. Afry z Brescii, P. Veronese, XVI w., Brescia, kościół św. Afry.*
- 2 *Św. Afra z Brescii, obrazek religijny, XX w.*
- 3 *Madonna w chwale, św. Afra i święci, Moretto da Brescia, XVI w., Brescia, Galeria Martinengo.*

1

2

3

AFRA Z AUGSBURGA

święta męczennica, III–IV w.,
wspomnienie 7 sierpnia

Według tradycji była cypryjską damą dworu, która przeniosła się do Augsburga w Niemczech i tam razem z matką nawróciła się na chrześcijaństwo. Została spalona na stosie w skutek prześladozań za panowania Dioklecjana.

IKONOGRAFIA: młoda kobieta w szatach dwórki; wyrzekająca się szatana przed biskupem; przywiązana do drewnianego słupa bezpośrednio przed spalaniem; w obliczu sędziego Kajusa.

ATRYBUTY: palma męczeństwa, naczynie z olejkami w ręku, stos, gałąź drzewa.

PATRONKA: przyzywana dla uwolnienia dusz z czyśćca, jako opiekunka nawróconych grzesznych kobiet.

- 1 *Św. Afra z Augsburga, witraż, Fryburg, klasztor.*
- 2 *Męczeństwo św. Afry, XV w., Norymberga, kościół parafialny.*

1

2

AGAPIT Z PRENESTE

święty męczennik, † 274,
wspomnienie 8 sierpnia

Urodził się w arystokratycznej rodzinie w Palestrinie. W wieku piętnastu lat przyjął wiarę chrześcijańską, za co został skazany na śmierć. Zaprowadzony na arenę, gdzie miał być rozszarpany przez dzikie zwierzęta, nie został przez nie tknięty. Wówczas postanowiono spalić go żywcem, ale płomień oddalały się od jego ciała. Dlatego zginął przez ścięcie.

IKONOGRAFIA: przedstawiany jako młodzieniec; w postawie stojącej; z różgami liktorskimi; z dwoma lwami u stóp; z głową pośród płomieni, które obejmują jego ciało, ale go nie spalają.

ATRYBUTY: płomień.

PATRON: Palestriny.

OPIEKUN: przyzywany jako wspomógłciel wobec kolki i bólów brzucha.

1

4

2

3

6

5

- 1 | Św. Agapit, G. Siciolante, Palestrina.
- 2 | Św. Agapit diakon na włoskim znaczku pocztowym, 1959, Filatelistyka Watykańska, seria: Prześladowania za Waleriana.
- 3 | Figura marmurowy św. Agapita, Parma.
- 4 | Św. Agapit na fresku przechowywanym w sanktuarium maryjnym Mentorella, Guadagnolo (miejscowość niedaleko Capranica Prenestina)
- 5 | Srebrny relikwiarz w kształcie popiersia św. Agapita, Palestrina.
- 6 | Św. Agapit męczennik, tryptyk, A. Sabatini, XVI w., kościół św. Franciszka w Palestrinie. Gravedona, Santa Maria delle Grazie.

AGATA

święta męczennica, III w.,
wspomnienie 5 lutego

Urodziła się prawdopodobnie w Katanii za czasów cesarza Decjusza. Według przekazów pochodziła z arystokratycznej i dobrze sytuowanej rodziny; poświęciła się Bogu. Jej oddanie na wyłączność Bogu wzbudziło gwałtowną reakcję prokonsula Sycylii, Kwincjana. Jednak ani usilne nalegania, ani późniejsze wymyślne tortury (m.in. obcięcie obcęgami piersi) nie zdołały spowodować wyparcia się wiary w Boga.

IKONOGRAFIA: przedstawiana w młodym wieku, z długimi włosami, z aniołem u boku, ubrana w rzymską tunikę; stojąca pośród płomieni z mieczem męczenników u stóp albo klęcząca na rozżarzonych węglach w trakcie ścinania; od XIII w. jest przedstawiana z talerzem, na których leżą odcięte piersi, czasami też z obcęgami.

ATRYBUTY: piersi na talerzu, obcęgi, palma męczeństwa, pochodnia i świeca (te ostatnie atrybuty głównie na wizerunkach w Austrii i Niemczech).

PATRONKA: Katanii, Gallipoli, Kapui, Messyny, San Marino (współpatronka): przyzywana przeciw wybuchom Etny.

OPIEKUNKA: Zakonu Maltańskiego, kobiet karmiących, ludwisarzy, brązowników i wytwórców pasmanterii, matek pozbawionych mleka albo o chorych piersiach. Przyzywana w chorobach piersi, podczas trzęsienia ziemi, głodu, dżumy, powodzi, burzy i ognia.

- 1 | *Męczeństwo św. Agaty, G.B. Tiepolo, Berlin, Staatliche Museem.*
- 2 | *Portret św. Agaty, C. Bonomi, XVII w., Ferrara, kościół św. Antoniego in Polesine.*
- 3 | *Św. Agata, deska, XIV w.*
- 4 | *Św. Agata, M. Gherardini, olej na płótnie, 1638, Mediolan.*
- 5 | *Św. Agata, fresk, XIV w.*
- 6 | *Św. Agata ze św. Mikołajem z Tolentino, Gravedona, Santa Maria delle Grazie.*

- 7 | Św. Agata, mozaika, XII w.
 8 | Św. Agata, witraż.
 9 | Św. Agata, popularna rycina sycylijska, XIX w., Palermo.
 10 | Św. Agata, olej na płótnie, XVIII w.
 11 | Św. Agata, F. Zurbarán, Montpellier, Muzeum Fabre.
 12 | Męczeństwo św. Agaty, olej na płótnie, nieznanymi malarz neapolitański, XVII w.
 13 | Męczeństwo św. Agaty, fresk, XVII w.

7

8

9

10

11

12

13

15

16

14

17

18

21

19

20

22

- 14 | Męczeństwo św. Agaty, znaczek pocztowy, G.B Tiepolo, 1990, San Marino, seria: 250 rocznica uwolnienia od Alberoniego.
- 15 | Męczeńska śmierć św. Agaty pośród Świętych Piotra, Łucji, Apolonii i Pawła, F. Prata, Brescia, kościół św. Agaty.
- 16 | Męczeństwo św. Agaty, I. Costa, Mantua, katedra.
- 17 | Św. Agata, I. Costa, Mantua, katedra.
- 18 | Św. Agata, rzeźba w drewnie, szkoła bertezjańska, koniec XVII w., kościół św. Rocha.
- 19 | Św. Agata, F. Parodi, Genua, kościół św. Agaty.
- 20 | Relikwiarz św. Agaty, XVII w.
- 21 | Wazon z medalionem przedstawiającym św. Agatę, dziewicę i męczennicę, początek XII w., Sciacca (Agrigento), Zbiory Romano Palermo.
- 22 | Wazon owalny z medalionem przedstawiającym św. Agatę, początek XVII w., Palermo, Galeria Narodowa Sycylii.

AGATON

święty papież, † 681,
wspomnienie 10 lutego

Sycylijski mnich, który w 678. został papieżem. Potępił herezję monoteletów, a w 680. zwołał w Rzymie synod w tej sprawie. Wysłał swoich przedstawicieli na IV sobór ekumeniczny w Konstantynopolu, sam jednak zmarł zanim sobór potępił monoteletyzm.

1 | Św. Agaton, fresk, szkoła umbryjska, XV w., Subiaco, Sacro Speco.

AGGEUSZ

prorok, VI w. przed Chr.,
wspomnienie 16 grudnia

Jest jednym z dwunastu proroków mniejszych Starego Testamentu. Napisał kilka prorocत्व, w których wzywał naród żydowski do odbudowania świątyni Salomona.

IKONOGRAFIA: przedstawiany jako surowy i dojrzały mężczyzna z księgą albo ze świątynią.

1 | Św. Aggeusz, figura, A. Pessina, XX w., Mediolan, katedra.

2 | Fragment głównych drzwi bazyliki św. Petrusa w Bolonii, J. della Quercia, XV w.

AGNELLO Z NEAPOLU

święty opat, VI w.,
wspomnienie 14 grudnia

W wieku piętnastu lat został mnichem w klasztorze, w którym po latach objął funkcję opata. Świętemu przypisuje się autorstwo cudów w trakcie obrony Neapolu i Sorrento oblężonych przez Saracenów.

IKONOGRAFIA: przedstawiany w dojrzałym wieku; w habicie mnisim; z insygniami opackimi; ze sztandarem albo chorągwią.

ATRYBUTY: sztandar z krzyżem.

PATRON: miejscowości Guarcino (Frosinone), współpatron Neapolu.

1 | Św. Agnello, deska, szkoła neapolitańska, XIV-XV w., Neapol, S. Gennaro al Vomero.

2 | Św. Agnello, obrazek religijny z podobizną świętego.

3 | Relikwiarz w kształcie popiersia św. Agnello, XVII w.

4 | Św. Agnello na modlitwie, fresk dewocjonalny.

AGNIESZKA

święta męczennica, 292–305,
wspomnienie 21 stycznia

Młoda chrześcijanka urodzona w rodzinie patrycjusza. Według tradycji została wydana na śmierć przez syna prefekta, gdyż odmówiła mu ręki, złożywszy uprzednio ślub czystości. Święta została za karę umieszczona wśród westalek. Nakazano jej oddawanie czci bogini opiekującej się Rzymem, kiedy odmówiła, za karę została umieszczona nago w domu publicznym. Istnieje podanie, że kiedy jakiś mężczyzna chciał się do niej zbliżyć, padał martwy zanim ją dotknął. Poniosła śmierć męczeńską – umieszczono ją na stosie, ale ponieważ nie płonęła, została ścięta.

IKONOGRAFIA: jest przedstawiana jako dziewczyna w młodym wieku; z długimi włosami; w rzymskiej tunice; w postawie stojącej; z mieczem męczeństwa u stóp; w towarzystwie papieża Honoriusza i Symmachusa; jako klęcząca na żarzących się węglach w scenie ścięcia.

ATRYBUTY: baranek, palma, miecz, żarzące się węgle.

PATRONKA: dziewic, narzeczonych, ogrodników.

- 1 | Św. Agnieszka, Piza, katedra.
- 2 | Św. Agnieszka, Andrea del Sarto, Piza, katedra.
- 3 | Św. Agnieszka, Domenichino, XVII w.
- 4 | Św. Agnieszka pośród płomieni, E. Ferrata, XVII w., Rzym, kościół św. Agnieszki na Placu Navona.
- 5 | Św. Agnieszka modląca się, pozłacane szkło, IV w., Rzym, cmentarz Panfilo.
- 6 | Hipolita Sforza oraz Święte Agnieszka, Scholastyka i Katarzyna, fresk, B. Luini, XVI w., Mediolan, kaplica św. Maurycego w Monastero Maggiore.

- 7 | Św. Agnieszka, fresk nieznanego pochodzenia.
- 8 | Św. Agnieszka i inni święci, Adoracja Mędrców (fragment) XV w., Rzym, kościół św. Agnieszki za Murami.
- 9 | Św. Agnieszka z barankiem, malowidło na ścianie, sztuka starochrześcijańska, IV w., Rzym, katakumby Commodilli.
- 10 | Madonna z Dzieciątkiem oraz Świętymi Piotrem i Agnieszką, płótno, Vicenza, Muzeum Miejskie.
- 11 | Św. Agnieszka Rzymska, Mistrz Teodoryk z Pragi, 1360–64.
- 12 | Sceny z życia św. Agnieszki, Paryż, Biblioteka Narodowa.
- 13 | Męczeństwo św. Agnieszki (fragment), uczeń Cavalliniego, XIV w., Neapol, S. Maria Donna Regina.
- 14 | Św. Agnieszka jako dziewczynka i papież Honoriusz.

7

8

9

10

11

12

13

14

18

15

16

17

19

20

15 | Męczeństwo św. Agnieszki, M. Benfial, (1750), Rzym, kościół Świętej Trójcy (Santissima Trinita dei Monti).

16 | Męczeństwo św. Agnieszki, J.V. Masip, pierwsza połowa XVI w., Madryt, Muzeum Prado.

17 | Św. Agnieszka, sztuka bizantyjska, ok. 625–638, mozaika (fragment) Rzym, kościół św. Agnieszki za Murami.

18 | Św. Agnieszka, figura marmurowy z Cardogli, A. Briosco, drugie dziesięciolecie XV w., (fragment), Mediolan, katedra, Muzeum Sztuki Sakralnej.

19 | Św. Agnieszka, Domenichino, ok. 1620, olej na płótnie, Windsor, Royal Collection.

20 | Św. Agnieszka, F. Guarino, ok. 1650, olej na płótnie.

21 | Św. Agnieszka, malowidło, XV w.

22 | Figura św. Agnieszki, B. Briosco, XV w., Mediolan, katedra.

21

22